

Pietro U. DINI

APIE J. GERULĮ – MAŽVYDO (GA, MPr) LEIDĖJĄ

Rašydamas apie lietuvių kalbos senųjų raštų leidimą, jau A. Augstkalnis (1935: 156) pastebėjo, kad "turim ateity saugotis praeities klaidų pakartojimo. Ir jeigu visi tylės, kaip ligšioliniai recenzentai, tai tikrai gali atsitikti". O iš tikrųjų šitie žodžiai labai tinka ir Mažvydo tekstams bei jų leidimams: apie tai norėtųsi šiuo pranešimu atkreipti filologų lituanistų dėmesį, aptarti du Mažvydo tekstus: Giesmę šv. Ambraziejaus (toliau GA) bei Parafrazį (toliau MPr)¹.

1. Pirmiausia apie Mažvydo Parafrazį. Savo straipsnių serijoje apie M. Mažvydo raštų kalbą probėgom vienoje išnašoje Z. Zinkevičius pastebėjo, kad: "Raidės ū diakritikas J. Gerulio 1922 m. leidimo fotografuotiniame Formos krikštymo ir Parafrazio tekste, kaip rodo palyginimas su turimais mikrofilmais, vietomis atspausstas neaiškiai arba ir visai nutrupėjęs. Ar tokių pavyzdžių esama ir Gerulio leidimo giesmynų tekste, neturint originalo, nustatyti negalima" (Zinkevičius 1978: 38, išnaša 45).

Ir iš tikrųjų, panagrinėjus, pavyzdžiui, MPr tekstą, saugomą Upsalos universiteto bibliotekoje, ir jį sulyginus, kad ir labai paviršutiniškai, su Gerulio išleistu tekstu, krinta į akis (nepaisant kitų smulkesnių reiškinių), kad dažnai <u> raidės taisytinios <ū>. Tiksliau, galima tvirtinti, kad MPr Gerulio fotografuotiniame leidime iš viso aptinkamas netgi 15 sykių reiškinyse <u>→<ū> šiose formose:

135, 13 parašyta <tu>, o MPr originale yra <tū>; 136, 8 parašyta <nug>, o MPr originale yra <nūg>; 137, 9 parašyta <rocžitu duna>, o MPr originale yra <rocžitū dūna>; 137, 10 parašyta <nug>, o MPr originale yra <nūg>; 139, 8 parašyta <nug>, o MPr originale yra <nūg>; 139, 18 parašyta <dufti>, o MPr originale yra <dūfti>; 140, 6 parašyta <nug>, o MPr originale yra <nūg>; 140, 8 parašyta <Duna>, o MPr originale yra <Dūna>; 140, 13 parašyta <ku>, o MPr originale yra <kū>; 410, 20 parašyta <tu>, o MPr originale yra <tū>; 142, 2 parašyta <ifchdutas>, o MPr originale yra <ifchdūtās>; 140, 4 parašyta <Schitu>, o MPr originale yra <Schitū>; 147, 1 parašyta <duk>, o MPr originale yra <dūk>; 148, 1 parašyta <duki>, o MPr originale yra <dūki>.

Tai tėra vienas atvejis, gal ir nelabai reikšmingas, tačiau rodo, ko dar

¹ Šis pranešimas parengtas per stažuotę Vilniaus universitete (1993.09.17–1993.10.08); jį finansavo CONSIGLIO NAZIONALE DELLE RICERCHE.

galima būtų sulaukti iš mokslinio Mažvydo raštų leidimo, nesitenkinant fotografuotiniu Gerulio 1922 m. perspausdinimu (pakartotu 1923 m.).

2. Pastaruoju metu "padėjau tašką" savo seniau pradėtam tyrinėjimui apie antrąjį lietuvių raštijos paminklą — 1549 m. Karaliaučiuje išleistą M. Mažvydo GA (Dini 1984, 1986, 1987, 1989 ir pagaliau 1993²). Rengdamas monografiją ir nagrinėdamas tekstą, įdėtą taip pat į Gerulio 1922 m. bei 1923 m. leidimus, pastebėjau kai kurias šio Mažvydo veikalo ypatybes, apie kurias, man regis, labai tinka pakalbėti šioje konferencijoje.

Tarp minėto tyrimo tikslų buvo uždavinys nustatyti tikslesnį GA tekstą. GA atsitiktinai rado 1897 m. lenkų bibliografas Z. Celichowski Kurniko bibliotekoje prie Poznanės ir išleido tais pačiais metais. Svarbu pastebėti, kad Celichowskio 1897 m. išleistu tekstu rėmėsi J. Gerulis (1922 m. ir 1923 m.) ir visi kiti vėlesni GA leidėjai. Tačiau po kruopštaus GA originalo tyrinėjimo bei jo sulyginimo su vėlesniais leidimais, galiu drąsiai tvirtinti, kad kai kuriose vietose Gerulio išleistas fotografuotas GA tekstas reikalauja pataisymų.

Iš viso rastos šešios taisytinos formos, apie kurias verta kai ką pasakyti detaliau ir papunkčiui. Šios formos skirstomos į keturis tipus: 1) klaidingos raidės rašymas, 2) nereikalingos raidės įterpimas, 3) reikalingos raidės pašalinimas, 4) nosinių raidžių diakritikų numetimas.

Pirmasis tipas yra įvairiausias:

<n>→<u>: Gerulis 81, 14 (plg. Celichowski 1897: 22) pateikia <pan-ta> nom. sg., o originale yra <pauta> id.;

<a>→<u>: Gerulis 88, 3 (plg. Celichowski 1897: 29) pateikia <amβia> gen. sg., o originale yra <amβiu> gen. pl.;

<i>→<f>, <r>→<i>: Gerulis 91, 22 (plg. Celichowski 1897: 32) pateikia <iichgr> praep., o originale yra <i/chgi> id.;

<r>→<x>: Gerulis 92, 14 (plg. Celichowski 1897: 33) pateikia <linr-may> adv. o originale yra <linxmay> id.

Antrojo tipo tėra vienintelė forma:

<3>→<, >: Gerulis 86, 2 pateikia <3mogu3>, o originale yra <3mo-gu,> acc. sg., plg. originalo kontekstą: *Tu ant iſchgelbeghima prieymdams 3mo / gu, neſſibayſeijey mergos e3iſtos kuna*. Manau, kad Celichowskiui, t.y. pirmajam GA leidėjui (lietuvių kalbą menkai mokėjusiam arba visai nemokėjusiam!), retušuojant tekstą spaudai, minėtose eilutėse tarp žodžių *3mogu* bei *neſſibayſeijey* klaidingai atsirado raidė *3*, tikriausiai norint pažymėti kablelį. Kadangi visi vėlesnieji GA leidėjai nekritiškai perėmė Celichowskio tekstą, tokia klaida pasiekė mus; remdamasis morfosintaksiniais argumentais, apie tai buvau jau atkreipęs dėmesį kitoje vietoje (Dini 1987), o dabar tai patvirtina originalo tyrinėjimas. Beje, šioje vietoje pastebėtinas skirtumas tarp

² Šioje monografijoje kuriamas sisteminis vaizdas apie GA šaltinių fenomenologiją, taip pat apie Mažvydo, kaip vertėjo, veiklą, nurodomas metodas, kuriuo tiriami Mažvydo tekstai. Kaip žinoma, GA buvo įteiktas kaip Velykų dovana tuometiniam Ragainės apskrities, kurioje Mažvydas turėjęs netrukus pastoriauti, valdovui. Veikalas susideda iš trijų velykinių giesmių: pagrindinės "Tawe diewa garbinam" ir "Per tawa ſchwenta priekelima" bei "Chriſtus Diewas muſſu".

Mažvydo 1549 m. ir to paties teksto 1570 m. spausdinimo.

Trečiojo tipo taip pat rasta tik viena forma:

ø→<f>: Gerulis 92, 7 pateikia <funu>, o originale yra <funus> nom. sg., plg. originalo kontekstą: *Christus funus Diewa, Welnuwa pra / wiija, ir pati pamine, galwa ijo futri / ne*. Kadangi šiuo vieninteliu atveju Gerulis neseka Celichowskiu (plg. 1897: 33), yra pagrindo manyti, kad tai yra banali spaudos klaida, kuri, perspausdinant Celichowskio tekstą, atsirado dėl dažų nutrupėjimo.

Pagaliau ketvirtasis tipas – pats turtingiausias pavyzdžių. Tai nosinės raidės diakritiko numetimas vidutiniškai po vieną kartą kas antrą puslapį:

<a>→<a>: Gerulis 81, 15 (plg. Celichowski 1897: 22) pateikia <ta> pron. acc. sg. f., o originale yra <ta> id.; Gerulis 82, 3 (plg. Celichowski 1897: 23) pateikia <amβinaghi> acc.sg., o originale yra <amβinaghi> id.; Gerulis 85, 2 (plg. Celichowski 1897: 26) pateikia <C3eſtingaghi> acc. sg., o originale yra <C3eſtingaghi> id.; Gerulis 90, 9 (plg. Celichowski 1897: 31) pateikia <dangu> acc. sg., o originale yra <daŋgu> id., diakritiko numetimas įtartinas taip pat Gerulio 83, 5.

<e>→<e>: Gerulis 81, 12 bei 81, 13 (plg. Celichowski 1897: 22) pateikia <ije> acc. sg., o originale yra <ije> id.; Gerulis 83, 1 (plg. Celichowski 1897: 24) pateikia <tawęp> acc. sg., o originale yra <tawęp> id., nosinės žymėjimas įtartinas taip pat Gerulio 82, 5 bei 82, 6. Be to, taip pat Gerulio 86, 6 (plg. Celichowski 1897: 27).

3. Aišku, kad Gerulis perėmė savo leidimuose Celichowskio 1897 m. išleistą tekstą gana nekritiškai, nežiūrėdamas į originalą, kuris tuomet, kaip ir dabar, buvo saugomas Kurniko bibliotekoje. Čia nenorėčiau kalbėti apie paties Gerulio, kaip filologo, neatidumą (nors sunku įsivaizduoti, kaip GA originalas galėjo būti jam neprieinamas), bet šios šešios taisytinės formos, nors jų nedaug, vis dėlto yra reikšmingos ir vertos dėmesio, nes dar sykį įrodo, kad ir kiti Mažvydo veikalai galėtų reikalausti pataisymų.

Kitaip tariant, MPr bei GA atvejai rodo, kad ši padėtis būdinga tiek tiems Mažvydo raštams, kurie buvo aptikti ir išleisti pirmąsyk paties Gerulio, tiek tiems, kurie buvo aptikti ir išleisti pirmąsyk ne Gerulio. Tai leidžia kelti klausimą, ar galima toliau tikrai pasitikėti Gerulio Mažvydo raštų leidimu.

Gerulio 1922 m. bei 1923 m. Mažvydo raštų leidimai labai nusipelnę tuo, kad padarė visus lietuvių raštijos pradininko veikalus prieinamus plačiajam skaitytojui. Recenzuodamas Gerulio leidinį, Būga rašė: "dabar Mažvydo raštai prieinami kiekvienam norinčiam. Taigi, sukrusime Mažvydo tyrinėti! Mažvydas duoda darbo ne vienam kalbininkui, bet ir kitiems filologijos atstovams" (Būga 1961: 691). Deja, jo raginimas tokio atgarsio, kokio tikėtasi, nesusilaukė, ir, kad ir kaip atrodytų paradoksalu, tie fotografuoti perspausdiniai toli gražu negali skatinti tolesnių paleografinių nagrinėjimų, nes tie perspausdiniai pačius Mažvydo raštus, pasakyčiau, geruliškai "išbalzamavo"³.

³ Svarbu pastebėti, kaip panašų vaidmenį suvaidino prūsistikoje R. Trautmanno veikalas "Die altpreussischen Sprachdenkmäler" (Göttingen, 1910).

Pats laikas, kad ir Mažvydo raštų mokslinio leidimo ledai pradėtų judėti... Turbūt šiandien jau nebegalima laikyti Gerulio knygos moksliniu Mažvydo raštų leidimu.

LITERATŪRA

- B ū g a K. 1961: *Rinktiniai raštai* 3, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
- GA — Mažvydas M. *Giefme S. Ambraßeijaus bey S. Auguftina...* Karalaucžuy, 1549.
- MPr — Mažvydas M. *Paraphrasis, permanitina poteraus malda...* Karalaucžuy, 1589.
- A u g s t k a l n s A. 1935: Smulkūs pastebėjimai. — *Archivum Philologicum* 5, 149—159.
- C e l i c h o w s k i Z. 1897: M. Mosswida Waitkuna przekład litewski pieśni Te Deum Laudamus z r. 1549, Poznań.
- D i n i P. U. 1984: Martynas Mažvydas e la lingua del Canto di s. Ambrogio. — *Europa Orientalis* 3, 17—31.
- Id. 1986: Apie Mažvydo 1549 m. Te Deum vertimą. — *Baltistica* 22(1), 66—75.
- Id. 1987: Apie Mažvydo vertimų bei šaltinių fenomenologiją I: Giefme s. Ambraßeijaus bey s. Auguftina. — *Baltistica* 23(1), 52—56.
- Id. 1989: Apie Mažvydo vertimų bei šaltinių fenomenologiją II: Giefme Schwenta Dwaffe mußfump ateik. — *Kalbotyra* 40(1), 11—16.
- Id. 1993: L'inno di S. Ambrogio di Martynas Mažvydas. Il secondo monumento linguistico lituano. Studio filologico-linguistico del testo antico lituano (1549) e delle sue fonti latine e polacche, Roma, 1993.
- G e r u l i s J. 1922: Mažvydas. *Seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 metams*, Kaunas.
- Id. 1923: Mosvid. *Die ältesten litauischen Sprachdenkmäler bis zum Jahre 1570*, Heidelberg.
- Z i n k e v i č i u s Ž. 1978: M. Mažvydo raštų kalba. — *Baltistica* 14(1), 38—44.